

DE METSELWESP *ANCISTROCERUS ICHNEUMONIDEUS* TOCH WEER OPGEDOKEN (HYMENOPTERA: VESPIDAE)!

Jan Smit

In het boek *De wespen en mieren van Nederland* worden enkele soorten genoemd als verdwenen uit Nederland. De mestelwesp *Ancistrocerus ichneumonideus* is een van die soorten. De laatste waarnemingen stamden uit 1977, van de Oldebroekse heide in Gelderland. Deze wesp is voor haar nesten afhankelijk van de gallen van de harsbuilmot. In 2011 werd een vrouwtje van *Ancistrocerus ichneumonideus* gevangen in de buurt van Nijverdal, op de Sallandse Heuvelrug. Omdat de soort lastig waar te nemen is, is het waarschijnlijk dat de soort hier altijd over het hoofd is gezien.

INLEIDING

Het genus metselwespen *Ancistrocerus* behoort binnen de plooi vleugelwespen (Vespidae) tot de onderfamilie Eumeninae. Hiervan komen 12 soorten voor in ons land. Van *A. ichneumonideus* (Ratzeburg, 1844) werd gedacht dat deze verdwenen was uit ons land (Peeters et al. 2004), maar in 2011 werd de soort weer gevonden, op de Sallandse heuvelrug. De vondst wordt in dit artikel toegelicht, samen met gegevens over herkenning en biologie.

UITERLIJK

Er zijn twee soorten *Ancistrocerus* waarvan de vrouwtjes rood/bruinachtig-zwarte poten hebben; *A. scoticus* (Curtis, 1826) en *A. ichneumonideus* (fig. 1). Van alle andere soorten in ons land hebben de vrouwtjes geelzwarte poten. Het vrouwtje van

Figuur 1. *Ancistrocerus ichneumonideus*, vrouwtje.

Foto John Smit.

Figure 1. *Ancistrocerus ichneumonideus*, female.

Photo John Smit.

A. ichneumonideus is te onderscheiden van dat van *A. scoticus* aan het profiel van sterniet 2, dat bij *A. scoticus* gehoekt is, en bij *A. ichneumonideus* vlak. Verder heeft *A. ichneumonideus* een gele vlek op de mesopleuren (fig. 1), die bij *A. scoticus* ontbreekt.

De mannetjes van alle soorten hebben geelzwarte poten. Het mannetje van *A. ichneumonideus* is alleen onder de binoculair van de andere soorten te onderscheiden. Het tweede sterniet is boogvormig en heeft ribben die in het midden dubbel zo lang zijn als aan de buitenkant, het propodeum is mat, de binnenhoofrand is zwart en op tergiet 1-3 bevindt zich een gele band (Schmid-Egger 2003). *Ancistrocerus ichneumonideus* is nauwelijks variabel (Blüthgen 1961), het vrouwtje is 10-12,5 mm, het mannetje 9-11 mm.

BIOLOGIE

Over de biologie van *A. ichneumonideus* is niet zoveel bekend. Dat komt mede doordat deze soort een verborgen levenswijze heeft. Het vrouwtje maakt haar broedcellen in verlaten gallen van de harsbuilmot *Retinia resinella* (Linnaeus, 1758) (Blüthgen 1961). Deze vlinder maakt haar gallen alleen in grove den *Pinus sylvestris*. In ons land is het een vrij algemene vlinder in de duinen en op de hoge zandgronden (Kuchlein 1993). Het holotype van *A. ichneumonideus* is door Ratzeburg

ook gekweekt uit een gal van de harsbuilmot. Tot dusver is er één melding over prooidieren, een larve van een bladkever (Chrysomelidae) (Blüthgen 1961).

VERSPREIDING

De verspreiding van deze soort heeft alles met zijn biologie te maken, *A. ichneumonideus* komt alleen daar voor waar bossen van grove den staan, veelal in binnenlandse zandgebieden. Het areaal ligt in Europa en Klein-Azië. De soort is echter overal zeldzaam en wordt slechts weinig gevangen (Gusenleitner 1995, Schmidt & Schmid-Egger 1991). In Zuid-Europa is deze wesp nog veel zeldzamer. Uit de aan ons land grenzende Duitse deelstaat Nordrhein-Westfalen dateert de laatste vondst van 1940 (Esser et al. 2011). Uit België is slechts één vondst bekend, van na 1950 (Barbier & Renesson 2011).

Figuur 2. Vindplaatsen van *Ancistrocerus ichneumonideus* in Nederland. Bron databank EIS-Nederland.
Figure 2. Records of *Ancistrocerus ichneumonideus* in the Netherlands. Source database EIS-Nederland.

Uit ons land waren tot dusver 16 vangsten bekend (tabel 1), waarvan de laatste waarneming dateert van 1977. Om die reden werd aangenomen dat deze metselwesp uit ons land verdwenen was (Peeters et al. 2004). Op 20 augustus 2011 is tijdens een insectenweekend van de Landelijke Insectenwerkgroep van de KNNV een vrouwtje gevangen van een blad van een zomereik in een zandkuil op de Sallandse Heuvelrug, in de buurt van Nijverdal (Amersfoortcoördinaten 227.0 485.2) (fig. 2).

DISCUSSIE

In ons land is de harsbuilmot, die de voorwaarden schept voor *A. ichneumonideus* om te kunnen nestelen, vrij algemeen. Desondanks wordt deze metselwesp in ons land, evenals in Duitsland, slechts spaarzaam gevangen, in een kleine

Tabel 1. Vangsten van *Ancistrocerus ichneumonideus* in Nederland. Bron databank EIS-Nederland.
Table 1. Records of *Ancistrocerus ichneumonideus* in the Netherlands. Source database EIS-Nederland.

Geslacht	Plaats	Prov.	Datum
♀	Putten	GE	28.VII.1884
♀	Putten	GE	11.VII.1889
onbekend	Kootwijk	GE	VI.1920
onbekend	Bennekom	GE	VIII.1920
♀	Herpen	NB	19.VI.1935
♀	Ermelo	GE	31.VIII.1937
♀	Arcen	LI	2.VIII.1938
♂	Ulvenhout	NB	22.VII.1941
♀	Tegelen	LI	5.VII.1942
♂	Tilburg	NB	6.V.1943
♂	Udenhout	NB	17.V.1943
♂	Tilburg	NB	19.V.1943
♂	Mariaveen	LI	26.V.1947
♀	Deurne	NB	2.VII.1947
♀	Udenhout	NB	1956
♀	Oldebroeksche hei	GE	10.VII.1977
♀	Sallandse Heuvelrug	OV	20.VIII.2011

100 jaar slechts 16 keer. We kunnen dus wel stellen dat deze wesp ook in ons land altijd zeldzaam is geweest. De terugvangst bij Nijverdal bewijst echter dat de soort niet uit ons land is verdwenen. Een methode om te onderzoeken of *A. ichneumonideus* op meer plekken in ons land nog aanwezig is, is het verzamelen van oude harsbuilgallen en deze uitkweken.

DANKWOORD

Staatsbosbeheer wordt bedankt voor het verlenen van de vergunning om tijdens het insectenweekend te verzamelen in de terreinen van het Nationaal Park Sallandse Heuvelrug. John Smit wordt bedankt voor het maken van de foto.

LITERATUUR

- Barbier, Y. & J.-L. Renesson 2011. Atlas Hymenoptera. – www.zoologie.umh.ac.be/hymenoptera/page.asp?id=106. [geraadpleegd 23.VIII.2011]
- Blüthgen, P. 1961. Die Faltenwespen mitteleuropas (Hymenoptera, Diploptera). – Abhandlungen der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin 1961 (2): 1-248.
- Esser, J., M. Fuhrmann & C. Venne 2011. Rote Liste und Gesamtartenliste der Wildbienen und Wespen – Hymenoptera - Aculeata - in Nordrhein-Westfalen. – http://www.lanuv.nrw.de/natur/arten/rote_liste/pdf/RL-NW10-WILDBIENEN-WESPEN/RL-NW10-4-Faltenwespen.pdf
- Gusenleitner, J. 1995. Bestimmungstabellen mittel- und südeuropäischer Eumeniden (Vespoidea, Hymenoptera) Teil 4: Die Gattung *Ancistrocerus* Wesmäl 1836 mit einem Nachtrag zum Teil 1: Die Gattung *Leptochilus* Saussure. – Linzer Biologische Beiträge 27: 753-775.
- Kuchlein, J.H. 1993. De kleine vlinders, handboek voor de faunistiek van de Nederlandse Microlepidoptera. – Pudoc, Wageningen.
- Peeters, T.M.J., C. van Achterberg, W.R.B. Heitmans, W.F. Klein, V. Lefebvre, A.J. van Loon, A.A. Mabelis, H. Nieuwenhuijsen, M. Reemer, J. de Rond, J. Smit & H.H.W. Velthuis 2004. De wespen en mieren van Nederland (Hymenoptera: Aculeata). – Nederlandse Fauna 6: 1-507.
- Schmid-Egger, C. 2003. Bestimmungsschlüssel für die deutschen Arten der solitären Faltenwespen (Hymenoptera: Eumeninae). – Deutscher Jugendbund für Naturbeobachtung, Göttingen.
- Schmidt, K. & C. Schmid-Egger 1991. Faunistik und Ökologie der solitären Faltenwespen (Eumenidae) Baden-Württembergs. – Veröffentlichungen für Naturschutz und Landschaftspflege in Baden-Württemberg 66: 495-541.

SUMMARY

The potter wasp *Ancistrocerus ichneumonideus* found again in the Netherlands (Hymenoptera: Vespidae)!

In the book De wespen en mieren van Nederland it is stated that *Ancistrocerus ichneumonideus* is not present anymore in the Netherlands. The species was last recorded in 1977. However, in 2011 a female was caught near Nijverdal, province of Overijssel. The species has a cryptic lifestyle and has most probably been overlooked.

J. Smit
Voermanstraat 14
6921 NP Duiven
smit.jan@hetnet.nl

